

KÖZGAZDASÁG ÉS PÉNZÜGY

V. évfolyam

6. szám

1929. június

Szerkesztik:

Dr. GLÜCKSTHAL ANDOR

Dr. LÉNÁRT VILMOS

A kartelltvörvény kérdése.

Irta: *Székács Antal.*

a budapesti kereskedelmi- és iparkamara alelnöke.

A mindennapi életben a társadalom minden osztálya és tagja, a gazdasági életnek minden cselekvő és szenvedő alanya a kartelleknek tagadhatatlan nagy hátrányait érzi. Érezzük az árdrágításokat, a gazdasági hatalommal való visszaélés ellenszenves megnyilvánulásait, de ezek csak egyes tünetei egy nagy gazdasági folyamatnak, a gazdasági fejlődésnek, melyet egyes tünetekből megítélni nem lehet. A gyakorlat emberének rendszerint nincs meg az a disztanciája, az a távlata, amely szükséges a kartellkérdés helyes megítéléséhez. A kartellkérdés harci jelszó lett a szenvedélyek, a politika, az osztályérdekek szolgálatában, pedig ha van kérdés, melyet a nagy gazdasági összefüggések meglátása és felismerése nélkül nem lehet és nem szabad eldönteni, ez legelső sorban a kartellkérdés.

Ezeknek a nagy gazdasági összefüggéseknek meglátása, a gazdasági fejlődés folyamatának felismerése érleli meg — talán még nem az axiómát — de annak az igazságnak megsejtését, hogy a kartellek és trösztök nemcsak nélkülözhetetlen, feltartóztatathatatlan alakulatai a kapitalisztikus-individualisztikus gazdasági rendnek, hanem a civilizáció és kultúra dinamikus tényezői, az emberi haladásnak még beláthatatlan fontosságú etappejai.

Hivatkozom Werner Sombart-ra, ki azt mondja, hogy nem lehet ma még előrelátni, hogy a kapitalizmus evolúciója hová vezet, de Sombart valószínűnek tartja, hogy egyik oldalon a kartellek és trösztöknek mind erősebb kifejlődése, másik oldalon a szakszervezeteknek mindjobban való kiterjedése oda fog vezetni, hogy e két organizáció összekovácsolásából fog az új gazdasági rend kialakulni. Sir Alfred Mond pedig már a gyakorlati életben is hirdeti a munkaközösség helyreállításának szükségességét és a két organizált csoportnak közös kapita-

lisztikus irányu együttműködésével kívánja a világ ipari békéjét biztosítani.

De vannak egyéb magasabbrendű gazdasági szempontok is, melyekből a koncentrációk, a kartellek és trösztök világmegváltó megoldást hozhatnak. Az egész világban súlyos válságot okoz a féktelen nacionalizmus, az elzárkózási politika, az autarkióra való törekvés. A népek látva rohannak veszükbe és egyelőre nem látunk más reményt annak az örületnek megállítására mint az internacionális kartelleket, melyek ismét közelebb hozzák az egyes országoknak a vámfalak által elválasztott gazdaságát. És mi sem bizonyítja jobban a kartellek parancsoló szükségességét, mint az a tény, hogy a kereskedelmi szerződések tárgyalásainál a kormányok maguk igyekeznek a vámok hatását azzal ellensúlyozni, hogy a két tárgyaló ország egyes iparágait ily nemzetközi kartellbe szorítják. Erre példákat tudok a magyar közgazdaság, a magyar kormány kereskedelempolitikai tárgyalásainak történetéből is.

Egy másik emelkedett nézőpontról vizsgálva a kapitalizmus és a vele járó kartellek hatását, mérlegelni kell, hogy szemben az egyéni érdekekre való kedvezőtlen kihatásaival, mily hatásuk van általános szempontból az emberiség sorsára. Megállapíthatom, hogy az utilitaristák tana szerint is hasznosaknak bizonyultak, mert a kapitalisztikus gazdasági rend és a vele járó kartellek lehetővé tették, hogy az embereknek nagyobb száma a boldogság nagyobb mérvéhez, a javak nagyobb számához, több komforthoz, több kulturához jusson. Nem lehet tagadni, hogy a munkás ma emberesebb, kulturáltabb életet él, mint a kapitalizmus kifejlődése előtt.

De hogyha mostmár az általános szempontoktól eltekintünk és a kartellek elleni kifogásokat az egyéni és osztályérdekek szemszögéből nézzük, akkor is meg kell állapítanunk, hogy a bírálatok nem egészen tárgyilagosak, ha mindig és mindenütt csak a kartellek hátrányait domborítják ki, előnyeit pedig észrevenni nem kívánják.

A munkások nem szívesen látják, hogy szervezettségükből folyó hatalmukkal most már a kartellekben koncentrált munkaadók hatalma mérkőzik, de elfelejtik, hogy a kartellek lehetővé teszik a munkabérek emelését és tarifaszerveződések kötését, sőt mint például a grafikai iparban történt gliding scale-ek alapján, tehát az árakkal emelkedő és eső munkabérek alapján. A kereskedők jogosan zudulnak fel az áremelő kartellek ellen, mert a fogyasztó vásárló erejét és a kereskedő üzleti forgalmát csökkentik. Pedig a kartellek sok tekintetben a kereskedők érdekében is állanak. Általánosságban azt lehet mon-

dani, hogy a kereskedelemnek érdeke, hogy a termelés terén is konszolidált viszonyok legyenek. Oly szakmában, melyben a termelők öldöklő árharcot folytatnak egymás ellen, hol, mint üzleti nyelven mondják, az áru az utcán fekszik, a kereskedőnek is megnehezül az üzlete és üzleti haszna. A kartelleknek egyik célja, jótékony hatása, hogy az organizáció útján enyhítse a termelés anarchiáját és ezzel a konjunktúra változásának káros hatásait. A kartell tehát előnyös abban az irányban is, hogy a kereskedőt megkíméli raktárának az árzuhanások okozta elértéktelenedésétől. A kartellek uralma alatt a hitelélet egészségesebbé lesz, a könnyelmű hitelezés megszűnik, a kereskedő delcredere-je kisebb lesz és az Országos Hitelvédő Egylet statisztikájából is kitűnik, hogy oly szakmákban, melyek kartellekben vannak megszervezve, a kockázati és veszteségi koefficiens kisebb, mint azon szakmáknál, melyekben szabad és többnyire egészségételen verseny folyik. Látjuk tehát, hogy a kartellek a kereskedőnek is sok előnyt hoznak.

A mezőgazdaság is csak a kartellek hátrányait látja és válságos helyzetének egyik fő okát éppen a kartellekben keresi. Én még alapos, megbízható számítást arról, hogy a kartellek mennyiben drágítják meg a mezőgazdasági termelést, nem láttam, a számítások között nagy eltérések mutatkoznak és azt hiszem, hogy ezek a számítások nem is lehetnek nagyon megbízhatók, mert nem tudom, hogy a kartellárakat milyen árakkal hasonlítják össze, vagyis hogyan állapítják meg a kartellek okozta drágulást, mert annyi bizonyos, hogy a kartelleket megelőző, rendszerint abnormális árak nem alkalmasak az összehasonlításra. Azt hiszem, hogy a mezőgazdaság válságos helyzetének okai között a kartellek szerepét túlbecsülik, ami már azért is sajnálatos, mert ez által elhomályosítják az igazi okokat, első sorban azt a tényt, hogy mezőgazdaságunk nem haladt a korrallal és idejében nem alkalmazkodott a megváltozott viszonyokhoz. Minden esetre el kell azonban ismernünk, hogy az agrártermékek mai nehéz értékesítési viszonyai mellett, mikor a világpiac diktálja az árakat, a kartellek némileg lecsökkentik versenyképességét. A kartellek ezen hátránya mellett nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy minél nehezebb külföldön a termények értékesítése, annál fontosabb a belföldi piac fogyasztóképesége, ezt pedig az ipari termelésnek a kartellek által biztosított jövedelmezősége, a munkaalkalmak szaporodása, a munkabérek és tisztviselői fizetések emelkedése kedvezően befolyásolja.

Ezzel a megállapítással most már a fogyasztó helyze-

téhez jutottam. A fogyasztó, azt lehetne gondolni, a kartelleknek csak hátrányait látja. Közlebbi vizsgálatnál azonban ez is csak némi korlátozással állítható. Liefmann mondja: „Im modernen Wirtschaftsleben sind die Wirtschaftssubjekte viel mehr und in immer grösserer Zahl mit dem Produktionsprozess verflochten, also es ist heute ein viel geringerer Teil der Bevölkerung nur Konsument und also an geringeren Preisen interessiert“. Keynes is megállapítja, hogy: „a szervezetlen piac abnormális árfluktuációi nemcsak a termelőre nézve, de végeredményben a fogyasztóra nézve is károsak“. Ámde nem lehet eléggé ismételni, hogy akármennyire visszaéljenek egyes kartellek a helyzettel, a kartellek és trösztök mindinkább a racionalizálás, az ilesőbbítés, a termelés fokozása, a szükségletek felkeltése és a fogyasztás demokratizálása szolgálatába kell, hogy álljanak és így a leghatalmasabb kartellek is hasznosakká válhatnak a fogyasztó szempontjából. Csak egy példát akarok említeni: Rockefeller volt talán a világ legerőszakosabb, legerkölcstelenebb monopolistája. Letörte a vasútatkat, letörte konkurrensait, a termelőket, a kereskedőket és mi volt ennek a gazdasági hatalomnak, erőszakosságnak, monopóliumnak az eredménye? A termelés és szállítás nagystilű racionalizálásával, pipeline-jeivel maga oly mélyre szoritotta le a fogyasztás emelése szempontjából az árakat, hogy végeredményben a petróleumfogyasztó közönség látta a monopólium hasznát és Rockefeller sem maradt szegény ember. Ime egy eklatáns példája annak, hogy a gyáros gazdagodása, a kartell és monopólium nem jelenti mindig a fogyasztó kárát.

De hát lássuk csak, tényleg oly nagyon gazdagodik az ipar a kartellek folytán? Erre nézve statisztikai adatok nem állanak rendelkezésre, de hogy az ipar jövedelmezősége a kartellek dacára sem olyan nagyon fényes, az bizonyítható. Az Országos Statisztikai Hivatalnak legutolsó, az 1926. évről szóló kimutatása szerint Magyarország összes ipari részvénytársaságai átlag 0.04% osztalékot fizettek, az összes bánya és kohó részvénytársaságok pedig átlag csak 0.8% osztalékot fizettek.

Ezek az eredmények egyrészt azt bizonyítják, hogy az ipari vállalkozások a kartellek mellett sem elég jövedelmezők, bizonyítják, hogy gyenge iparunknak mennyire van szüksége a szervezkedésre, de memento arra nézve is, hogy ne mindig megbüvölve csak arra a pár szerencsés vállalatra nézzünk, mely a kartellek, helyesebben a várnok hatása alatt tényleg fényes eredménnyel dolgozik és talán gazdasági hatalmát nem mindig lelkiismeretesen használja ki. Mert, elismerem, vannak kar-

tellek, melyek káros árpolitikát folytatnak — bár hozzá kell tennem, hogy ez mindig ritkább és ritkább eset lesz, mert idővel felismerik, hogy az ily árpolitika nemcsak az egyetemes gazdaságnak okoz károkat, hanem végeredményben a vállalatnak magának is. De hát ily visszaélések vannak, azoknak káros hatása kétségtelen, és már most az a kérdés, mit lehet ez ellen tenni?

Beleavatkozzék-e az állam a kartellek megrendszabályozásába? Kell-e, lehet-e a kartellek ellen védelmet találni, kell-e kartelltörvény és milyen legyen az?

Erre a gazdasági élet reprezentánsaitól várják a választ és nem is annyira a gazdasági élet tényezőitől, mint inkább a gazdaságpolitikustól.

A gazdasági élet emberei azt fogják válaszolni, hogy a kartellek ellen nincs kifogásuk, csak a visszaélések ellen. Azt fogják mondani, hogy a kapitalisztikus gazdasági rend megfelel nekik, csak kinövései ellen tiltakoznak. A gyakorlat emberei, akik így beszélnek, eszembe juttatják Mieses osztrák közgazdásznak egy nagyon triviális, de találó hasonlatát. Azt mondja a kapitalisztikus gazdasági rend ellen emelt kifogásokra: „A természetben is sok minden nem tetszik nekünk, mégsem változtathatjuk meg a természet rendjét. Ha például valaki úgy találja, hogy a természeti berendezés, mely szerint az ember a táplálékot felveszi, testébe bekebelezi és megemésztí, utálatos, úgy ezzel az emberrel nem lehet vitába szállni. Lehet, hogy igaza van, de mégis csak ez az egy út van az élet fentartására vagy az éhhalál“.

Bismarck mondotta: „Die Politik ist die Wissenschaft des Möglichen“. A gazdaságpolitikus is a kartellkérdésben a lehető fogja csak tanácsolni. A kérdés most már az, hogy a gazdaságpolitikus megállapítása szerint milyen törvényes intézkedések, jogszabályok alkothatók olyképen, hogy ezek ne okozzanak a közgazdaságnak nagyobb károkat, mint amennyi előny származhatik belőlük.

Az abszolút gazdasági liberalizmust túlhaladott utópisztikus rendszernek tartom, de mégsem vagyok híve az állam tulságos beavatkozásának a gazdasági életbe és azt a legszükségesebbre kívánnám korlátozni. Mégis kijelentem, ha a kartellproblémát törvényesen meg lehetne oldani úgy, hogy abból károk ne származzanak, pillanatig sem haboznék az ily megoldáshoz hozzájárulni. Sajnálattal kell azonban megállapítanom, hogy ily megoldást eddig találni nem sikerült. Nálamnál hivatottabbak mutatták már ki, hogy Kartelltörvényekkel más országokban sem tudták célt érni. A legszigorubb kartelltörvény az

1889-iki Shermann-Act is hatástalan maradt, mert bár ez a törvény az Amerikai Egyesült Államokban már 40 éve van érvényben, a kartellek és trösztök szaporodnak, virulnak és mind hatalmasabbá válnak és Braun Róbertnek Amerikáról írt könyvének adatai szerint az Egyesült Államokban 10.020 üzem van trösztökben megszervezve 31.672,122.754 dollár részvénytökével.

De a kartelltvörvényt hatástalannak kellene tartanom más tapasztalatokból kifolyólag is. Justitia asszony egyik kezében mérleget tart, másik kezében pállost. Nem tudom, szabad-e azt a merész megállapítást megkockáztatnom, hogy árdrágítási perekben Justitia istennő mérlege nem bizonyult precíziós mérlegnek, legalább erre vall az a tény, hogy a pállós mindenkor a legkisebb ellenállás irányában sujtott le. Nem igen tudok sem nálunk, sem másutt olyan esetekről, hogy a hatalmas vállalatokra csapott volna le az igazságszolgáltatás büntető keze, ellenben mindnyájunk emlékezetében van az árvizsgálóbizottság és az uzsorabíróságoknak az az eredménye, hogy egy pár száz kofának kellett az államnak beavatkozását az áralakulásba megéreznie.

Ez az én felfogásom szerint nem azért volt így, mintha az igazság istennője nem volna igazságos, hanem mert intuitíve megérezte, hogy minél magasabbrendű, minél komplikáltabb a gazdasági egyed, annál veszedelmesebb a közérdekek szempontjából és az egyetemes gazdasági érdekek szempontjából a beavatkozás.

És ez tényleg így van. Kartelltvörvény az államnak beavatkozása nélkül az ármegállapításba teljesen értéktelen papirostörvény maradna. A kartelljogszabályok hatásosak csak akkor lehetnének, ha az állam vállalkoznék a *justum pretium*, az igazságos ár kikutatására és megállapítására. Ezt megkísérelte már az állam az Árvizsgáló Bizottság idejében és megállapíthatjuk, teljes fiasköval. Az eredmény kizárólag abból állott, hogy míg az Árvizsgáló Bizottság nélkül termelők és kereskedők indokoltan, vagy nem indokoltan, csak félve és felelősség mellett emelhettek volna az árakat, addig az Árvizsgáló Bizottság a maga állami pecsétjével és az állam cimérével legalizálta az áremelkedéseket.

Idézem Franz Klein-nak azt az igen nagy sullyal bíró állítását, hogy nem tud elképzelni oly állami közeget vagy intézményt, amely az árakat igazságosan, az összes gazdasági körülmények figyelembevételével meg tudná állapítani. Már másutt kifejtettem, hogy az ármegállapításnak számos nehézsége és hátránya között első helyen áll a termelésnek egyenlőtlen helyzete. Ez az egyenlőtlenység megnehezítené az ármegállapítást másutt is, hol

a termelés magasabb fejlettség fokán áll, de még sokkal nagyobb mértékben nálunk, hol az ipar még gyenge és kezdetleges stádiumban van.

Felteszem a kérdést, ha egy kartellár megvizsgálását végezné az állam és az igazságos árt kellene megállapítania, mely gyárnak előállítási árát venné figyelembe. A gyárak, a bányák nem egyforma termelési költséggel dolgoznak; egyik gyárnak telephelyfeltételei kedvezőbbek, mint a másik, egyik racionalizált üzemmel dolgozik, a másik technikailag elmaradt, egyik saját nagy főkével dolgozik, a másik drága kölcsönpénzzel, az egyik mammuth üzem, a másik szerényebb méretű és így tovább. De már ebből is kitűnik, hogy a gyárak előállítási ára, termelési költsége között igen nagy eltérések, 25—30%-os, sőt még nagyobb különbségek lehetnek. Már most melyik vállalat előállítási ára legyen az ármegállapításnál mérvadó, azé-e, amelyik drágán termel, vagy azé, amelyik olcsón állít elő? Ha a drágán termelőnek előállítási árát venné alapul az állam, akkor az olcsóbban termelőnek juttatna egy nemzeti ajándékot és ármegállapításával legalizálná azt az árt, melyet kartellben elért a százalékos vállalat. Ha pedig az olcsón, legkedvezőbb feltétellel dolgozó vállalat előállítási árát venné alapul, akkor a kedvezőtlenebb feltételek mellett, drágábban termelő vállalatokat itélné halálra. Hallottam már olyan hangokat is, hogy a drágábban előállítók pusztuljanak és Smith Ádámnak a nemzetek munkamegosztásáról szóló klasszikus tanai szerint ezeknek elméletben igazuk lehet. De szabad-e realpolitikusknak erre az álláspontra helyezkednie, ma, mikor minden állam önellátásra, autarkiaára törekszik és amikor a kereskedelmi mérleg passzivitása egyik legsúlyosabb gondunk? És vajjon mit érne el vele az állam, ha a kedvezőtlenebb viszonyok között dolgozó termelők üzemét ármegállapításával beszüntetésre kényszerítené? Semmi egyebet, mint, hogy csökkentené a kínálatot és így mesterséges módon idézne fel áremelést, nem is szólva az ily gazdaságpolitikának, az ilyen beavatkozásnak egyéb katasztrófális gazdasági következményeiről. Különösen pedig kérdelem, szabad-e ily körülmények között még gyenge iparunk fejlődését megfojtani, szabad-e a külföldi tőkét elriasztani attól, hogy nálunk vállalkozzék, hogy iparunkat hitellel támogassa, hogy értékpapirjainkat megvegye?

Mindezekon felül komoly aggályaim vannak a tekintetben is, hogy az állam beavatkozása a kartellekbe és áralakulásba nem visz-e bennünket olyan lejtőre, melyen nincs megállás. Az etatizmus ugysis tulteng nálunk, az állami és közési üzemek elszaporodása ugysis ug-

szólván minden nap közelebb visz bennünket a szocializáláshoz. A kartelltörvény egy további veszedelmes lépés volna ezen cél felé! Mert a kartelltörvénnyel szükséges beavatkozásból az áralakulásba logikusan következik az államnak beavatkozása a munkabérmegállapításba, logikusan következik az államhatalom beavatkozása, ítélete a vállalat léte vagy nem léte, fenállása vagy beszüntetése felett és ebből logikusan következik a tervgazdaság szarint való termelés, mely viszont a termelő eszközök államosításához, a szocializmushoz és kommunizmushoz vezet. És jellemző, hogy a múlt évben Hamburgban megtartott Gewerkschaftskongress kimondotta, hogy állami felügyeletet kíván a monopólisztikus természetű megállapodások felett a szakszervezetek közreműködésével. Ez az a lejtő, melyre a kartelltörvény vezet, ha hatásossá kívánjuk tenni, ha pedig nem akarjuk, hogy hatásos legyen, akkor felesleges; felesleges már csak azért is, mert a kartellek legnagyobbbrészt csak a vámok védelme alatt létezhetnek és árpolitikájukat tehát a védővámokkal gazdasági uton is befolyásolhatja az állam, bár hangsúlyozom, ez sem egyszerű probléma és sok óvatosságot és megfontolást igényel.

Összegezve az elmondottakat, arra az eredményre juthatok csak, hogy a kartellprobléma a gazdasági fejlődés mai stádiumában helyesen még nem érett a megoldásra. Ugy tudom, hogy a jognak, a kodifikátornak nem feladata a gazdasági életnek utat vágni, a gazdasági fejlődést megelőzni, hanem feladata, követni a kialakult, tisztázott gazdasági szükségletet. A kartell még evolúciója kezdetén van csak; ezért a kartellprobléma törvényes megoldásával várni kell, különösen pedig mi nem lehetünk hivatva, hogy gazdasági gyengeségünkben, zsenge, még meg nem erősödött iparunkkal, tőkeszegénységünkben és a külföldre való ráutaltságunkban a kartellkérdésben utat vágjunk, mert igaza van az amerikai közmondásnak: „Pionneering does not pay“, utat törni nem hálás feladat.

Most jelent meg

Dr. Balla Ignác
budapesti ügyvéd

Tételes magyar nemzetközi magánjog

című könyve, amely a törvényeinkben és bírói gyakorlatunkban kifejecesedett külföldi viszonylatu magyar magánjog teljes rendszerét adja.

Bolti ára 10 P.